

rinteisesti hyvä äännehistorian sekä vanhimpien sanastokerrostumien ja lainasuhteitten tuntemus. Erot tutkimussuuntauksissa Suomenlahden eri puolin näytävät siis täydentävän toisiaan. Mielestäni tästä sopii päätellä, että tulevat laajat itämerensuomalaiset etymologiset hakuteokset kannattaisi suomalaisten ja viroilaisten laatia yhteisvoimin. Eräitä muita perusteluja tällaisen yhteistyön puolesta olen esittänyt aiemmin (Junttila 2010).

SANTERI JUNTILA
 etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Lähteet

- BJÖRKLÖF, SOFIA 2012: *Viron rantamurteen länsiryhmän sanaston alkuperä suomalaislainojen valossa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaiden ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- EES = METSMÄGI, IRIS – SEDRIK, MEELI – SOOSAAR, SVEN-ERIK (toim.) 2012: *Eesti etümoloogiasõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- HÄKKINEN, KAISA 1990: *Mistä sanat tulevat. Suomalaista etymologiaa*. Tietolipas 117. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JUNTILA, SANTERI 2010: Itämerensuomen seuraava etymologinen sanakirja. – *Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010* s. 287–299. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 259. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- 2013: Viron sanojen lähteillä. – *Virittäjä* 117. s. 136–143.
- NIKKILÄ, OSMO 1993: Suomen sanojen alkuperä. – *Ural-Altäische Jahrbücher Neue Folge* 12 s. 279–284.
- 1997: Suomen sanojen alkuperät laahaamisesta pööveliin. – *Virittäjä* 101 s. 291–308.
- 2002: Suomen sanojen alkuperät päätökseen. – *Virittäjä* 106 s. 124–136.
- NSES = Häkkinen, Kaisa 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja. I–VIII*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 1955–1981.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. I–III*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1992–2000.

Kansallisuusaatteesta

Edellisessä *Virittäjässä* (1/2013: 82–95) julkaistiin Tiina Onikki-Rantajääskön Kotikielen Seuran esimiehenä pitämä vuosikokousesitelmä ”Onko kansallisuusaatteesta enää mihinkään fennistiikassa?”

Onikki-Rantajääskö selvittää monipuolisesti kansallisuusaatteetta, sen aatehistoriallista kehitystä sekä yleensä Eu-

roopassa että Suomessa, mikä käsittää aatteen suhteen kansaan, kansallisvaltioprojektiin ja sivistyshistoriaan. Kirjoituksesta selviää myös aatteen ideologinen vaikutus fennistiikkaan sekä kielen ja sen tutkimuksen konstituiva suhde siihen. Kirjoittaja katsoo kansallisuusaatteen vaikuttaneen kaiken aikaa, myönte-

sesti ja innostamatta epäilyttävään politiikointiin, esimerkiksi oikeistoradikalismiin. Hänen mukaansa kansallisuus ei ole kansainvälisyyden vastaista, päinvastoin: fennistiikan on oltava kansainvälistä ja kansainvälisesti arvioitavaa. Itse aatteen Onikki-Rantajääskö toteaa aina olleen idealisaatio, joka ei ongelmitta kohtaa kansan todellisia epäyhtenäisyyksiä ja rosoisuuksia.

Kirjoituksensa otsikossa esittämäänsä kysymykseen Onikki-Rantajääskö vastaa myöntävästi: kansallisvaltiosta tulee puhua, koska ”suomen kielen laaja-alainen käyttö ei ole itsestäänselvyys” (mas. 92), sillä suomen asema tieteen kielenä (julkaisukielenä ja rahoitusta arvioitaessa) on verrattavissa 1800-lukuun, jolloin monet eivät uskoneet suomen kielestä olevan tieteen kieleksi (mas. 89–90). Huoleen on syytä yhtyä, mutta seuraavassa esitän muutamia varauksia Onikki-Rantajääskön hyvin laajasti käsittämän kansallisuusaatteen käyttökelpoisuuteen perusteluna.

Kansallisuusaatteen jatkuvuus

Onikki-Rantajääskö katsoo 1800-luvun sivistysuskon ja nykyfennistiikassa (esimerkiksi *Kielipoliittisessa ohjelmassa*) esitettyjen vaatimusten olevan samansuuntaisia: nykyäänkin on puolustettava lokaalisuuden ja kansallisten kulttuurien asemaa kansainvälisen bisneksen ja kulttuurin paineessa (mas. 87).

Konkreettisesti Onikki-Rantajääskö näkee kansallisuusaatteen vaikutusten fennistiseen tutkimukseen tuntuneen panostuksessa diakroniseen murteiden ja sukukielten tutkimukseen sekä historialliseen sanastotutkimukseen ja sanakirjahankkeisiin. Kiintopisteensä ja aatteen siivittämät saavutukset hän poimii äännehistorian ajalta mainiten (mas. 83) tuttuja

suurtöitä, kuten *Suomen murteiden sanakirjan* toimitustyön, joka ”on fennistiikassa keskeinen prisma, jonka kautta voi heijastaa kansallisuusaatteen muutoksia”, ja viitaten Martti Rapolan näkemyksiin sanakirjan arvosta (mas. 91). Onikki-Rantajääskö mainitsee myös useita nykyisiä lähinnä sanastollisia projekteja, jotka hän katsoo kansallisiksi (esim. Tieteen termipankki, FIN-CLARIN).

On kuitenkin paljon fennistiikkaa, joka ei mitenkään erityisesti ole kansallista. Vaikkapa suomen rakenteen synkroninen tai typologinen tutkimus ei liene välittömästi sen kansallisempaa kuin latinan rakenteen tutkimus, vaikka tavallaan kaikki kielentutkimus kohottaa sitä ja sen puhujia.

Suomen kieli muuttuu

Tutkittavaksi syntyy uusia muotoja, esimerkiksi tekstiviestejä, rap-lyriikkaa, internetin keskustelupalstoja, slangia. Tässä suhteessa käsitys suomesta on laajentunut, enää ei kaivata ideaalista murteenpuhujaa eikä puhdasta murretta, svetisismejä ei pelätä eikä slangia halveksita. Näin snellmanilainen yhtenäistä kansaa ja kieltä toivova ideologia on menettänyt asemansa. Tämän ristiriitaisuuden Onikki-Rantajääskökin mainitsee jo alusta pitäenkin hieman vaivanneen alaa.

Suomen kielen rajat on huomattu entistä sumeammiksi. Kieliyhteisön monietnisyys, meänkieli ja oppijoiden suomi ovat legitiimejä tutkimuskohteita, ja kansallisuuskysymys on näissä tapauksissa myös kansalaisuuskysymys: ketkä ei-äidinkielliset ovat kielellisesti suomenkielisiä tai suomalaisia? Tilanne on tyystin erilainen kuin 1800-luvulla, sillä kansallisvaltio on jo olemassa, ja nyt mietitään, millaista kielellistä integraatio- tai

assimilaatiopolitiikkaa voisi tai pitäisi noudattaa ja kenen suomi on suomea. Kielipoliittista ohjelmaa voi lukea myös väylänä kansallisuuteen ja kansalaisuuteen juuri tämän ajan tilanteen mukaan. Fennistit siis tutkivat nykysuomea, nykykansaa ja nykysuomalaisuutta tavoilla, jotka olennaisilta osin eivät palaudu entisiin kansallisuuskäsityksiin, kansallisuusaatteen tutkimusasetelmiin tai kieltä yhdenäistävään murteiden taistelun aikaan.

Kansallisuusaatteen sisältö

Perinteiseen tapaan Onikki-Rantajääskö katsoo aatteen olleen fennistiikan moottori kansallisissa pyrkimyksissä. Kuitenkin hän miettii (mas. 93) kansallisuusaatetta myös hyvin abstraktisti: ”Kansallisuusaatetta on nykyisin mielekkäämpää tarkastella tiedonmuodostuksen kohteena kuin ottaa se perinteiseen tapaan välineeksi.” Edelleen hän mainitsee folkloristi Pertti Anttosen tavan nähdä nationalismi symbolismina, metonymiana, argumentatiivisina suhteina ja retorisisina prosesseina. Onikki-Rantajääskön (mp.) mukaan fennisteillä olisi runsaasti eväitä tuollaiseen tutkimukseen, esimerkiksi diskurssin- ja tekstintutkimus. Nähdäkseni fennistit kuitenkin melko harvoin selvittelevät isoja ideologisia ja käsitteellisiä rakenteita ja prosesseja tai tutkimuksen metakysymyksiä. Samoin kirjoittaja mainitsee (mas. 84) kansallisuusaatteen kohdistuvan tutkimuksen kansallisen projektin osaksi: 1800-luvun itseoppineiden kirjoittajien kirjeet kuuluivat kansalliseen projektiin, ja noiden kirjeiden tutkimus on kansallisuusaatteen mukaista, koska tutkimuskohteena on itseoppineen kansan kielen kehittäminen. Kansallisuusaate voi siis olla tieteen perusta, metodi, käsitteenmuodostus-

asetelma, näkökulma tai kohde, mistä seuraa, että se on epäyhtenäinen ja tilanteittain määriteltävä asia.

Kansan mutkikkuus

Ruotsin ja ruotsinkielisten asemaa Onikki-Rantajääskö (mas. 85) esittelee kansallisuusaatteen ongelmana 1800-luvulla todeten Topeliuksen esittäneen sanoja *det finska folket* (’suomenkielinen kansa’) ja *Finlands folk* (’maan asukkaat’) ratkaisemaan suomalaisten yhteisyyttä, niin että ruotsinkielisetkin kansaan kuuluivat, sekä määrittämään suomenkielistä väestönosaa.

Nykyään Suomen vähemmistökielet ovat muuttuneella tavalla osallisina kieli- ja kansallisuuskusteluissa. Suomenruotsalaiset pohtivat jatkuvasti suomenruotsalaisuuden ja suomalaisuuden suhdetta, ja siinä kieli on aivan keskeinen. Esimerkiksi sanat *finländare* ja *finne*, ja niiden suomenruotsalaisia väärin tai sopivasti eristävät tai korostavat merkitykset herättävät jatkuvasti kuumia keskusteluja, viimeksi *Hufvudstadsbladetissa* 25.8.2012 alkaen. Topeliuksen aikana suomenruotsalaisten asemasta puhui merkittävä suomenmielinen ja valtaosaltaan ruotsinkielinen kulttuurieliitti, nyt keskustelua käyvät lähinnä ruotsinkieliset keskenään suomenkielisten keskustellessa pakkoruotsista. Onikki-Rantajääskön kuvaama laaja ja monipuolinen kansallisuusaate voi periaatteessa kattaa suomenruotsalaisten omat keskustelut suomenruotsalaisuudesta ja suomalaisuudesta, mutta kansallisuusaate ei ole koko kansan aate, jos kieliryhmät käyvät kielikeskusteluja sulkeisesti tahoiltaan.

Onikki-Rantajääskö katsoo kansallisuusaatetta suurimman yhteisen tekijän kautta ja koko sen historian ajalta.

Näin tuon aatteen piiriin kuuluvat lähes kaikki kieltä ja kansaa edistävät ideat, hahmotustavat ja teot, ja aatteeksi jää lähinnä myönteinen asenne. Historiallisesti Onikki-Rantajääskön näkemys on perusteltu, sillä jatkumoa menneisyyden aatteen ja nykyisten ilmiöiden välillä on helppo nähdä. Tässä katsannossa kansallisuusaate on tieteen omat toimet ja yhteiskuntasuhteet käsittävä suuri ideologinen sateenvarjo.

Kansallisuusaate on hajanainen ja ristiriitainen. Vanha aate oli maan valtiollisen kehityksen keskeinen ideologinen tekijä. Nykyisen Suomen valtiollinen ja ideologinen tilanne on olennaisesti muuttunut Snellmanin ajoista. Kielemme parasta ajattelevat humanistit ovat ideo-

logisesti 1800-luvun suomenmielisten sukulaissieluja, mutta nykyajan toiminta ja tutkimus pärjänvät hyvin myös kansallisuusaatetta pienemmillä ja lokaalisemmilla motiiveilla. Irrottautumatta kokonaan entisestä kansallisuusaatteesta voidaan keskustelua käydä konkreettisemmin kielestä ja kansalaisuudesta, siitä, kenen suomi on suomea, kenen sopii määritellä suomea tai suomalaisuutta, millainen on kielen ja täysimittaisen kansalaisuuden suhde ja niin edelleen. Näitä ei Onikki-Rantajääskö sulkenut pois, ja tuollaisia kysymyksiä sosiolingvistit jo tutkivatkin.

TAPANI KELOMÄKI
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Keskustelua kirjainten lausumisesta

YLE Radio 1:n ohjelmasarjan Aristoteleen kantapää lähetyksessä 6. kesäkuuta 2012 käsiteltiin ääntämistä. Yle Areenassa ohjelman otsikoksi on annettu ”Miten kirjoitetaan niin kuin lausutaan?”, ja sen johdantotekstissä kysytään muun muassa ”Miksi eri kielet lausuvat sanoja ja kirjaimia eri tavalla?”. Asiantuntijana ohjelmassa esiintyi fonetiikan emeritusprofessori Antti Iivonen ja toimittajana oli Pasi Heikura. (Ks. <http://areena.yle.fi/radio/1521861>.)

Ohjelmasarja Aristoteleen kantapää tarjoaa potentiaalisesti otollisen foorumin yleistajuistaa tiedettä. Tieteen yleistajuitaminen tietenkin edellyttää, että siinä nojaututaan vain tieteellisiin tutkimustuloksiin eikä perustelemattomiin uskomuksiin.

Valitettavasti luvattoman suuri osa nyt puheena olevan lähetyksen sisällöstä ei ole sopusoinnussa tieteellisten tutkimustulosten kanssa. Foneetikkoina pahoittelemme tätä asiantilaa, ja haluamme kyseenalaistaa lähetyksessä esiin tulleita uskomuksia. Kirjoituksen lopussa annamme esimerkin toisesta, osin samaa aihepiiriä koskettavasta Aristoteleen kantapään lähetyksestä, joka käsittääksemme onnistui yleistajuitamisessa ansiokkaasti.

Pantakoon heti merkille ohjelmateksteissä ilmenevät, toisilleen täysin vastakkaiset käsitykset: toisaalta kirjoittaminen niin kuin lausutaan (lausuminen > kirjoitus) ja toisaalta kirjainten lausuminen (kirjoitus > lausuminen). Kuten jäljempänä pyrimme osoittamaan, kum-